

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ – ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОУСТРОЮ

CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE – SOME ASPECTS OF JUDICIAL SYSTEM

Деменчук М.О.,

*аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Ця стаття присвячена очікуваним змінам у судовій системі України внаслідок конституційної реформи, що відбувається в нашій державі. Аналізується доцільність указаних змін. Досліджуються проблеми, які можуть виникнути у результаті реформи.

Ключові слова: Конституція України, конституційна реформа, модель судової системи, суди загальної юрисдикції, спеціалізовані суди, Верховний Суд України.

Эта статья посвящена изменениям, ожидаемым в судебной системе Украины в результате конституционной реформы, которая происходит в нашем государстве. Анализируется целесообразность указанных изменений.

Ключевые слова: Конституция Украины, конституционная реформа, модель судебной системы, суды общей юрисдикции, специализированные суды, Верховный Суд Украины. Исследуются проблемы, которые могут возникнуть в результате реформы.

This article is dedicated to changes in court system of Ukraine which may arise as a result of constitutional reform in our state. Necessity of such changes is analyzed. Problems which can appear in result of reform are researched.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutional reform, model of court system, courts of general jurisdiction, specialized courts, Supreme court of Ukraine.

Актуальність теми. Міцна, незалежна, демократична, правова держава будується на трьох стовпах: законодавчій, виконавчій та судовій владах. Ефективне реформування держави неможливе шляхом внесення змін до основ організації та функціонування лише одного з цих стовпів. Сьогодні Україна знаходиться саме на такому етапі розвитку, коли фрагментарні або поодинокі зміни у нормативно-правових актах не в змозі задовольнити потреби суспільства та вирішити існуючі в державі проблеми. Одним із елементів початку спрямування України до європейських стандартів є реформування у сфері судочинства. Вже була прийнята низка нормативно-правових актів: Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р., Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 25.04.2015 р., в якому викладена нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р., Указ Президента України від 20.05.2015 р. «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки». Між тим, на думку законодавця ці заходи ще є недостатніми для вдалого рівняння України на європейських сусідів та забезпечення верховенства права у сфері правосуддя. Останнім рішучим заходом у реформуванні є внесення змін до Основного Закону держави – Конституції України від 28 червня 1996 р.

Проблематику конституційних змін у сфері судоустрою розробляли відомі вчені-юристи: О. Березюк, І. Деркач, Ю. Грошовий, В. Долежан, А. Стрижак, В. Карпунцов, С. Ківалов, І. Марочкін, В. Маляренко, Ю. Полянський, В. Сіренко, М. Сірий та інші.

Метою цієї статті є дослідження впливу конституційної реформи в Україні на судову систему та аналіз доцільності запропонованих змін.

Виклад основного матеріалу. Конституцію держави у юридичній літературі прийнято називати Основним Законом. Адже саме Конституція закріплює такі фундаментальні положення, як форма правління держави, її територіальній устрій, засади функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, закріплює основні права та свободи особи та громадянина та інше. Конституція будь-якої держави також є тією нормативною базою, на якій будуються норми всіх галузей права. Отже, зміни до неї мають бути виваженими, обґрунтованими, не залежати від зміни керівництва держави та мати своєю ціллю не поверхневі короткострокові зміни, а глибоке реформування, що прогнозоване на декілька кроків уперед. Зазначимо, що спроба конституційної реформи в Україні не є новою.

16 квітня 2000 р. за ініціативи Президента України Л. Кучми було проведено всеукраїнський референдум щодо внесення змін до організації політичної системи. Незважаючи на позитивну реакцію народу України, ніяких змін за результатами референдуму не відбулось [1, с. 24].

У 2004 р. за часів правління В. Ющенка Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України, відповідно до яких Україна з президентсько-парламентської республіки перетворилась на парламентсько-президентську, були розширені повноваження парламенту. Метою цієї реформи було наближення України до європейських держав, адже переважна більшість із них мають змішану форму правління. Конституційна реформа 2004 р. не торкнулася Розділу VIII Конституції України «Правосуддя».

У 2010 р. із обранням Президентом України В. Януковича конституційні зміни продовжились. 30 вересня 2010 р. Конституційний Суд України ви-

знав неконституційним Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р., на підставі порушення встановленої процедури внесення змін до Конституції України та відновив дію попередньої редакції Конституції України. Сьогодні це рішення Конституційного Суду України визнане незаконним, оскільки він взяв на себе функцію нормотворчості, яка йому не належить. Цей рік також пов'язується із початком чергового етапу судової реформи. Був прийнятий Закон України від 07.07.2010 р. «Про судоустрій та статус суддів» (далі – Закон), яким значно звужувались повноваження Верховного Суду України (наприклад, цей суд втратив можливість приймати касаційні скарги та самостійно відкривати провадження у справах, надавати роз'яснення судам нижчих інстанцій щодо використання законодавства та інше) та створювався Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ. На той час такі рішення були сприйняті у цілому позитивно, хоча й неоднозначно.

Нова спроба проведення конституційної реформи пов'язана із 3 березня 2015 р., коли Президент України П. Порошенко підписав Указ, яким затвердив Положення про Конституційну комісію, яка має розробити пропозиції щодо удосконалення діючої Конституції України та змінення її з метою задоволення сучасних потреб суспільства. Відповідно до вищезазначеного Указу комісія виконує такі завдання:

1) узагальнення практики виконання норм Конституції України, пропозицій щодо її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства;

2) напрацювання узгоджених пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні;

3) забезпечення широкого громадського та професійного обговорення пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні за участю провідних фахівців у галузі конституційного та інших галузей права, у сфері суспільно-політичних наук, громадських діячів, представників громадських об'єднань та міжнародних організацій;

4) підготовка за результатами широкого громадського та професійного обговорення законопроекту (законопроектів) щодо внесення змін до Конституції України;

5) сприяння налагодженню ефективного механізму взаємодії державних органів, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій з питань підготовки і реалізації конституційної реформи в Україні;

6) забезпечення інформування громадськості про роботу з підготовки пропозицій щодо проведення конституційної реформи, її реалізації [2, ч. 3].

На першому засіданні Конституційної комісії, яке відбулося 6 квітня 2015 р. було прийняте рішення про створення трьох робочих груп, серед яких окрема група працює над питаннями правосуддя, суміжних правових інститутів та правоохоронної діяльності.

Серед змін, які планують внести в судоустрій України, найважливішим є обрання нової моделі су-

дової системи. Сьогодні згідно зі ст. 125 Конституції України створена система судів загальної юрисдикції за принципами територіальності і спеціалізації, та відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 р. у нашій державі діють чотири ланки судів загальної юрисдикції:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України (ст. 17 Закону).

У рамках реалізації реформи, як один із варіантів, пропонується перехід до триланкової судової системи, яка буде складатися з місцевих судів, апеляційних судів та Верховного Суду України. Венеціанська комісія неодноразово зауважувала на необхідності такої уніфікації системи судів. Вищі спеціалізовані суди, за можливим винятком Вищого адміністративного суду України, передбачається включити до складу Верховного Суду України у якості його підрозділів [3, с. 6].

Голова Верховного Суду Я. Романюк підтримує позицію щодо необхідності зміни судової системи в Україні на триланкову, обґрунтовуючи європейським досвідом, який вказує, що в унітарних країнах функціонує триланкова судова система, а в федеративних – чотириланкова (існують винятки: в Австрії, яка є федерацією, функціонує триланкова судова система). Головна відмінність в тому, що в європейських державах суди найвищої ланки виконують функцію касаційного перегляду справи, тоді як в Україні Верховний Суд України може здійснювати «повторну касацію» [4, с. 5–6]. Також Я. Романюк вказує на три критерії, що підтверджують доцільність переходу до триланкової судової системи:

– оперативність (чим менше інстанцій, тим менше необхідно часу для проходження справи; крім того, доцільним є введення спрощених процедур судового розгляду, позасудових механізмів вирішення справи та процедури запобігання можливим зловживанням учасниками судового процесу своїми процесуальними правами);

– доступність суду;

– прогнозованість (наявність чотирьох окремих судів не сприяє формуванню єдиної судової практики) [5].

Заступник міністра юстиції Г. Гецадзе, наприклад, вважає, що перехід до триланкової судової системи оптимізує роботу судів [6].

Між тим, не всі юристи, як теоретики, так і практики, підтримують цю позицію. Так, Голова Вищої ради юстиції І. Бенедисюк, навпроти, виступив за збереження чотириланкової судової системи, адже її існування є результатом історичних передумов. На його думку, наявність спеціалізованих судів не перешкоджає правосуддю в Україні та не ускладнює його, а зменшення навантаження на суди та спрощення правосуддя можливо досягти завдяки встановленню чітких сфер розглядів справ судами [6].

На нашу думку, введення нового судоустрою у нашій державі (триланкової судової системи) може потягнути за собою ряд проблем:

– кадрове забезпечення: чи буде забезпечений роботою увесь суддівський апарат спеціалізованих судів, які будуть трансформовані у підрозділи Верховного Суду України;

– забезпечення однакового навантаження на суддів різної спеціалізації в межах одного суду;

– зміни у назвах установ, що, до речі, є коштовитратним.

Отже, питання вибору моделі судової системи є одним із найважливіших у світлі судової реформи. Між тим, порушуються й інші важливі проблеми, які потребують найскорішого вирішення:

– перехід від спеціалізації судів, як установ, до спеціалізації суддів у межах одного судового закладу [4, с. 6];

– видалення випробувального терміну для новопризначених суддів (до речі, раніше пропонувалося змінити існуючий п'ятирічний строк на дворічний строк для першого призначення) [4, с. 8; 3, с. 8];

– створення Вищої ради правосуддя, яка буде правонаступником Вищої ради юстиції [3, с. 14];

– підвищення вимог до кандидатів на посаду судді: збільшення вікового критерію з двадцяти п'яти до тридцяти років та необхідність стажу кандидата не менше п'яти років, три з яких необхідно пропрацювати помічником судді чи адвоката [5]. Ця пропозиція вже була висловлена раніше С. Ківаловим ще у 2010 р., коли він звертав увагу на необхідність підвищити віковий ценз для призначення суддів із двадцяти п'яти до тридцяти років, мотивуючи тим, щоб посаду судді займали особи з життєвим досвідом та досвідом роботи в галузі права. Також він пропонував закріпити в Конституції України положення про те, що більшість членів Вищої ради юстиції мають складати судді, обрані з'їздом суддів України [7, с. 100].

Згідно з запропонованими змінами стосовно вимог до кандидатів на посаду судді на конституційному рівні пропонують закріпити вищу вікову межу, а саме – 65 років, та можливість наявності додаткових вимог щодо освіти та стажу роботи для обрання на посаду судді спеціалізованого суду [3, с. 8];

– розмежувати підстави для звільнення з посади судді та підстави для припинення повноважень судді [3, с. 8].

Щодо пропозиції про підвищення вікового цензу для суддів, то на наш погляд її слід підтримати. Звернемо увагу на зарубіжний досвід. Наприклад, у Канаді для вступу до юридичного вузу та отримання ступеня бакалавра з юриспруденції необхідно мати диплом про базову вищу освіту, тобто отримати ступінь в одному з акредитованих вищих навчальних закладів. Ця вимога встановлена нормами Союзу юристів Онтаріо [8]. Здається, що такий підхід є своєрідним фільтром, що надає перепустку до юридичної професії лише особам, які з урахуванням віку усвідомлюють своє бажання займатися юриспруденцією та вже набули певного життєвого досвіду.

Також вважається за необхідне внесення уточнюючих змін у формулювання деяких статей Конституції України. Наприклад, у ст. 124, в якій вказано,

що «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами...», пропонується термін «правосуддя» замінити на термін «судочинство». Пропонується повному закріпити правовий статус Верховного Суду України, а саме: «Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України». Також пропонується усунути термін «професійний(-і)» у відношенні до суддів(-і) [3, с. 6–7].

Вказані зміни до Конституції України були у переважній більшості схвалені Венеціанською комісією. Також підкреслено, що при підготовці проекту змін до Конституції України були враховані попередні зауваження.

Варто зрозуміти, що підготовка змін до Основного Закону держави є складним та комплексним завданням, яке є злагодженою та кропіткою роботою професіоналів, а напрацювання ідей майбутніх змін може займати не один рік. Так, наприклад, ще 11 квітня 2014 р. Верховний Суд України прийняв постанову про пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України. Було запропоновано:

1. Змінити назву 8 Розділу Конституції України з «Правосуддя» на «Судова влада». Така назва відповідатиме конституційному поділу державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову.

2. Правовий статус Верховного Суду України викласти у наступній редакції: найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, який у визначених законом порядок та спосіб забезпечує однакове застосування норм законодавства всіма судами України, здійснює повноваження суду касаційної інстанції та інші повноваження, передбачені законами України.

3. Усунення Верховної Ради України, як законодавчого органу, від процедури обрання та звільнення суддів, надання згоди на затримання та арешт суддів. Такі повноваження мають належати Вищій раді юстиції. З цією метою погоджено внесення змін до Конституції України в частині віднесення питань щодо затримання та арешту суддів до повноважень Вищої ради юстиції. Щодо призначення суддів, то єдиним органом, відповідальним за добір суддівських кадрів, їх призначення на посади, має бути Вища рада юстиції. Необхідно встановити чіткий порядок формування складу цього органу у відповідність до міжнародних стандартів шляхом внесення змін до Конституції України. Згідно зі стандартами членство у Вищій раді юстиції повинні мати у більшості судді, які обрані самими суддями у демократичний спосіб, а політики, представники законодавчої та виконавчої влади не повинні входити навіть у меншість.

4. Уточнити коло підстав звільнення судді. Пропонується додати таку підставу, як «порушення вимог законодавства про громадянство України».

5. Викласти в наступній редакції статтю 128 Конституції України: «Призначення на посаду професійного судді, крім суддів Конституційного Суду України, здійснюється Президентом України безстроково

лише на підставі та відповідно до пропозиції Вищої ради юстиції»).

6. Видалити з Конституції України положення щодо технічного фіксування судового процесу. Вважається, що ці положення доцільно закріплювати лише у процесуальному законодавстві.

7. Передбачити в Конституції України участь органів судової влади у формуванні Державного бюджету України [9].

Аналізуючи вищевказане, зазначимо:

1. Першочерговим завданням залишається обрання моделі судоустрою. На нашу думку, ключову роль у якості роботи судової системи та забезпеченні нею верховенства права відіграє не кількість ланок, а злагодженість їх роботи, тому доцільним є залишення існуючої чотириланкової судової системи, яка є історично обумовленою в нашій державі та звичною для населення.

2. Запропоновані зміни матимуть позитивний вплив на забезпечення незалежності суддів та сприятимуть усуненню можливості будь-якого політичного тиску на них, що і є однією з цілей судової реформи.

3. Необхідний деякий час для стабілізації судової системи після внесення запропонованих змін.

Висновки. Україна – незалежна держава, що має свої особливості, які склалися в результаті історичної та територіальної специфіки. Отже, будь-які зміни не мають бути сліпим наслідуванням досвіду інших країн. Довіра населення нашої держави до судів та суддів, як представників Феміди, зменшувалась упродовж довгих років. Внаслідок чого неможливе миттєве її поновлення лише завдяки прийняттю нових законів, внесенню кардинальних змін до Конституції та зміни судової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрижак А. Конституційна реформа в Україні: предпосылки, цель и способы реализации // Віче 23/2014 – С. 22–31.
2. Положення про Конституційну комісію: Указ Президента України № 119/2015 від 3 березня 2015р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/19018.html>.
3. Матеріали до обговорення затверджених Конституційною комісією змін до Конституції України в частині правосуддя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.gov.ua/news/item/id/959>.
4. Судова реформа в Україні: європейський вектор // Вісник Верховного Суду України № 4 (176). – 2015. – 47 с.
5. Романюк Я. Основний канон // Судовий вісник: газета. – 2015 р. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/608864FFA1EEDDF3C2257E59004FB37C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/608864FFA1EEDDF3C2257E59004FB37C).
6. Писарев О. Спір про банку варення // Закон і бізнес, випуск № 26 (1220), 26.06–01.07.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/117138-ukrainski_ta_mizhnarodni_eksperti_roziyshlisya_v_Dumkah.
7. Ківалов С. Необхідно підвищувати авторитет судової влади // Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?», 4 квітня 2013 р. – С. 99–101. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf.
8. Власов А. Юридическое образование в Канаде ЮРФАК. – 2000. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1139408>.
9. Пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 11.04.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-14>.

УДК 347.965.9

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА-ПРЕДСТАВНИКА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF LAWYERS-REPRESENTATIVE IN THE CIVIL PROCEEDINGS

Заборовський В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті досліджується правовий статус адвоката в цивільному судочинстві під час реалізації ним основної процесуальної функції, яка покладається на адвоката в цивільному процесі, – функції представництва. Робиться висновок, що адвокат у цивільному судочинстві займає самостійне процесуальне становище, яке характеризується ознаками відносної самостійності. Указується на те, що адвокат-представник у цивільному процесі володіє власним процесуальним інтересом, який, хоча й не є матеріально-правовим і відрізняється від інтересу сторін і третіх осіб (заявників та заінтересованих осіб), усе ж таки повинен розглядатися як юридичний інтерес, що спрямований на отримання позитивного результату справи для особи, котру він представляє.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, представництво, відносна процесуальна самостійність, процесуальний інтерес.